

УДК 930.25(092)(477)

О. І. ЄМЧУК*

**СПОГАДИ Ю. Л. БУЛАХОВСЬКОЇ
ПРО С. І. МАСЛОВА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ
НАУКОВОЇ БІОГРАФІЇ ВЧЕНОГО**

Подано мемуари видатного філолога-славіста Ю. Л. Булаховської про С. І. Маслова (1880–1957), з яким дружив та співпрацював її батько, – академік Л. А. Булаховський; доповідь Ю. Л. Булаховської на XVIII Міжнародній науковій конференції “Мова і культура” ім. проф. Сергія Бураго про С. І. Маслова та М. К. Гудзія як представників Київської історико-філологічної школи доповнена її усними спогадами

Ключові слова: С. І. Маслов; мемуари; Л. А. Булаховський; Ю. Л. Булаховська; М. К. Гудзій; Київська історико-філологічна школа; усні спогади.

Всебічне дослідження конкретної особи з метою відтворення “живих” портретів відомих діячів історії, науки, культури – головна мета істориків у галузі біографістики та просопографії¹. Реконструкція життєвого та творчого шляху видатної людини неможлива без особистих спогадів колег, родичів та знайомих. Уникаючи загроз “белетризованого потоку масової біографічної продукції”, про який писав В. С. Чишко², звернемося до унікальних свідчень тих, хто може передати атмосферу далеких подій, виділити головні риси особистості вченого, “розшифрувати” той чи інший документ.

У дослідженнях наукової біографії Сергія Івановича Маслова (1880–1957) – видатного літературознавця, книгознавця, архівознавця, бібліографа та педагога – вже були сучасні публікації спогадів членів його родини, близьких колег та друзів.³ Ми ж прагнемо доповнити ці матеріали, зосередившись на головних рисах талановитого вченого, педагога, людини великої душі, надзвичайної працьовитості і доброзичливості.

У червні 2009 р. у Києві відбулася XVIII Міжнародна наукова конференція “Мова і культура” ім. проф. Сергія Бураго. На засіданні круглого столу, присвяченому М. О. Максимовичу, зокрема виступили М. О. Карпенко та Ю. Л. Булаховська.

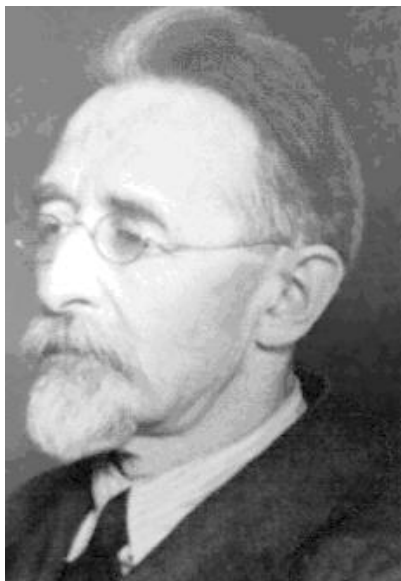
М. О. Карпенко – доктор філологічних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, голова ради ветеранів Київського університету, знавець життя та діяльності М. О. Максимовича – приділила велику увагу особі С. І. Маслова, якого добре знала, любила і шанувала як свого педагога й колегу. Її цікаві спогади можуть стати темою окремої статті.

* *Ємчук Оксана Ігорівна* – пошукувач Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства.

А ми зупинимося на доповіді Ю. Л. Булаховської “Про М. К. Гудзія та С. І. Маслова в колі Київської історико-філологічної школи”. Дочка видатного лінгвіста Леоніда Арсенійовича Булаховського, також доктор філологічних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, провідний науковий співробітник Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України Ю. Л. Булаховська люб’язно передала нам текст свого виступу, суттєво доповнила його усними спогадами⁴.

На прикладі “живих” вражень про видатних вчених, вона розповіла учасникам круглого столу про безпосередній зв’язок двох представників Київської історико-філологічної школи з традиціями М. О. Максимовича. За переконанням Ю. Л. Булаховської, філологи у своїх наукових дослідженнях обов’язково спираються на конкретне знання історії, тому раніше в університетах були тільки історико-філологічні факультети. М. О. Максимович вважається родоначальником Київської історико-філологічної школи, започаткувавши наукову фольклористику, історичні дослідження в галузі походження українців та української мови, історії козацтва і т.д.⁵ Наступні дослідження таких вчених, як В. М. Перетц та його учні впродовжили традиції Київської історико-філологічної школи. Спеціалісти з історії давньої української та російської літератури М. К. Гудзій та С. І. Маслов як справжні вчені-енциклопедисти поєднали у своїй науковій роботі досконале знання історії, мови, літератури, філософії, культурології, соціології⁶.

Нагадавши про головні віхи біографії та науково-педагогічної діяльності С. І. Маслова, Ю. Л. Булаховська звернулась до старанно зроблених бібліографічних описів давніх видань, котрі засвідчили глибоку ерудицію автора у цій галузі.⁷ Особливу увагу було приділено науковим дослідженням М. К. Гудзія та С. І. Маслова, присвяченим “Слову о полку Ігоревім”, які були започатковані ще М. О. Максимовичем. М. К. Гудзій, як і М. О. Максимович, аргументовано відкидав спроби деяких учених заперечити оригінальність “Слова о полку Ігоревім” і належність цього твору саме до XII ст. С. І. Маслов також багато працював над “Словом...”. Зокрема, він написав вступну статтю та Коментар до фотокопії видання “Слова...” 1880-го року, видав “Слово” в українських художніх перекладах і переспівах XIX–XX ст., а згодом

Ф. 33, од. зб. 4045, арк. 21
01.09.1944

“Київські примірники “Слова о полку Ігоревім” у виданні О. І. Мусіна-Пушкіна”⁸.

Саме С. І. Маслов у 1926 р. виконав всю попередню роботу до видання “Слова о полку Ігоревім” під редакцією В. М. Перетця в Києві. Чимала епістолярна спадщина С. І. Маслова, а саме – листування з В. М. Перетцом, містить докладний аналіз кожного аркуша нового видання, а також обговорення всіх організаційних питань, пов’язаних з цим, що свідчить про копітку праці С. І. Маслова. В. М. Перетц відверто писав, що роль С. І. Маслова у його виданні “Слова...” - роль автора.⁹

Що стосується доповіді, то в ній наголошувалося: знавці давньої літератури й бібліографічного книгознавства в суспільному житті завжди були активними дослідниками і видавцями. Перебуваючи в евакуації в роки Великої Вітчизняної війни у м. Уфі, С. І. Маслов (разом з Л. А. Булаховським) викладали різні філологічні дисципліни у Башкирському педагогічному інституті. Сергій Іванович часто читав й популярні лекції для широкого загалу, який після тих лекцій починав теж любити “давню літературу”.¹⁰

Як згадувала Ю. Л. Булаховська, С. І. Маслов надзвичайно любив свою власну бібліотеку, наче живу істоту. Він інколи відмовляв Л. А. Булаховському у поїзді до Феофанії на його дачу, найчастіше навіть у неділю, адже “перебирав” свої книжки і їх “доглядав”. На думку Юлії Леонідівни, цю любов до книги, як і любов до фольклору С. І. Маслов перейняв у М. О. Максимовича.

Варто додати, що бібліотека С. І. Маслова, подарована за його заповітом Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, нині “є однією із найбільших і найстаранніше дібраних приватних книгозбірень гуманітарного спрямування, що зберігається в колекційних фондах НБУ”¹¹ та складається з 13165 видань.

С. І. Маслов жив і працював у філологічному оточенні своєї родини, про яку Юлія Леонідівна розповіла за власними спогадами учасникам круглого столу. Його рано померла дружина – Олена Митрофанівна Маслова – була хорошим знавцем італістики. Рідний брат – Василь Іванович Маслов – добрим знавцем російської літератури в розділі “декабризму”, його старший син Юрій – відомим славістом. На думку вченої, Сергій Іванович, безперечно, був лідером родинного оточення. За масштабом свого таланту, обсягом наукового доробку, активною громадською та науково-дослідницькою діяльністю, характером, темпераментом він відрізнявся як надзвичайно яскрава постать тих часів.

“Ореол” саме Київського університету завжди оточував Сергія Івановича. Підкреслимо, 50 років його життя було пов’язано з рідним університетом. Студент, професорський стипендіат, приват-доцент, завідувач кафедри (1914 р.), професор, голова історико-літературного

товариства, завідувач Музею війни та революції при університеті – ось неповний перелік університетської діяльності.

Свою доповідь на конференції Ю. Л. Булаховська погодилась доповнити своїми спогадами, запросивши до себе додому. Зустріч з цією яскравою, веселою, енергійною жінкою вразила надзвичайною атмосферою творчості, поезії та доброти. Зберігаючи пам'ять про ті далекі часи, Юлія Леонідівна живе активним життям в оточенні дітей та онуків. Продовжуючи роботу в Інституті літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, вона публікує власні наукові та художні твори, виступає з доповідями на конференціях, з лекціями на радіо.

Насамперед вона розповіла про знайомство з Сергієм Івановичем, яке відбулося в роки Великої Вітчизняної війни, коли разом з батьками перебувала в евакуації у Башкирській столиці. Родина Маслових та Булаховських сусідили. Сергій Іванович часто заходив до Леоніда Арсенійовича, вони були друзями і колегами. Вечірки у маленькій 9-метровій кімнаті Булаховських збирали таких видатних осіб, як М. Рильський, П. Тичина з їхніми родинами та ін. 10-річна Юлія була свідком цікавих розповідей, дискусій.

Леонід Арсенійович Булаховський був на 8 років молодший від Сергія Івановича. І на відміну від нього, він був представником Харківської філологічної школи, яка дещо відрізнялась від Київської. Юлія Леонідівна згадувала, як батько завжди з великою повагою і теплотою ставився до Сергія Івановича. Саме тут можна назвати його статтю “Сергій Іванович Маслов”, де він докладно писав про вченого: “Ввічлива та доброзичлива людина, яка з цими якостями сполучає незламну чесність та глибоку принциповість, С. І. вважається і серед професури, і серед студентів зразком коректності й товариського ставлення до всіх, з ким йому доводиться працювати. Науці він відданий щиро й глибоко, і наслідком цього є те, що він завжди готовий, як рідко хто інший, зараз же “припасти” до першого-ліпшого наукового джерела, йому з якоїсь причини ще не відомого, віддаючись роботі з юнацькою пристрасстю, незалежно від стану свого здоров'я, та часто не шкодуючи дуже дорогого часу, що є в його розпорядженні. Він є справжнім ентузіастом науково-педагогічної роботи. Учнів своїх С. І. виховує в душі суворої філологічної методології: в усьому, що стосується науки, він завжди

Ф. 33, од. зб. 4045, арк. 32.
20.04.1955 р. Київ

вимогливий і принциповий. <...> вимогливий до інших у питаннях науки, С.І. найбільш вимогливий до себе самого і друкує тільки те, що ним опрацьовано зразково, – з усім потрібним матеріалом, з усіма тонкощами філологічної обробки, з повним обґрунтуванням усіх висновків”.¹²

Л. А. Булаховський дуже поважав Сергія Івановича за принциповість, сміливість, стійкість. Він вважав, що тільки смілива людина могла бути віддана до солдатчини 1901 року, коли він навіть не зробив жодної спроби якось уникнути цього покарання.

Башкирський педагогічний інститут у роки війни працював за місцем. Всі інститутські приміщення були віддані під військові шпиталі, куди Л. А. Булаховський, зокрема ходив читати художні тексти для поранених. В ті роки він багато викладав, як і С. І. Маслов, але популярних лекцій не читав. Тодішня Юлія під час популярних лекцій С. І. Маслова вперше для себе відкрила захоплюючий світ давнини, почувала про українського письменника та релігійного діяча XVI–XVII ст. Кирила Транквіліона-Ставровецького. Леонід Булаховський вважав, що викладач має бути артистично обдарованим. Саме “артистичність” викладання була притаманна як йому, так і Сергію Івановичу, що поєднувалася із справжньою науковою точністю, глибиною, лаконічною манерою “образної” розповіді.

Юлія Булаховська ще в Уфі почала писати поетичні твори, товаришувала з Михайлиною Коцюбинською, зростала в захоплюючій атмосфері талановитих вчених і письменників. За один із своїх дитячих віршів вона навіть отримала персональну подяку - радіонагороду від самого Великого Муфті – Голови мусульман на території всього тодішнього Радянського Союзу.

В цілому, потужність суспільної, наукової й педагогічної роботи українських вчених у тяжкі роки війни не тільки не зменшувалась, а навіть зростала. І це стосується саме українських науковців, які могли скласти гідну конкуренцію усім радянським вченим.

Так, у ті часи С. І. Маслов був редактором збірника “Уфа, столиця Башкирской АССР, в прошлом и настоящем” (разом з академіком К. Воблим); досліджував книгозбірні м. Уфи; підготував до друку Щоденники Ребелінських – уфимських дослідників к. XVIII ст. – п. XIX ст. У 1942 р. він склав “Інструкцію для відновлення музеїв, бібліотек і архівів у містах, звільнених від німецьких загарбників”, разом з членом-кореспондентом АН УРСР Л. М. Славіним. У 1942 р. в м. Уфі було надруковано працю у співавторстві з академіком АН УРСР М. Я. Калиновичем та членом-кореспондентом АН УРСР П. М. Поповим “Слов’яни в їх боротьбі з німецьким фашизмом і його попередниками”. У 1943 р. вийшла праця С. І. Маслова “Культурно-національне відродження на Україні в кінці XVI і першій половині XVII ст.”. Цікаве дослідження було зроблено, зокрема, про вірш Касіяна Саковича “...На

жалостный погреб зацного рыцера Петра Конашевича Сагайдачного”. Тоді ж розпочалася робота над “Нарисом історії української літератури” разом з членом-кореспондентом АН УРСР Є. П. Кирилюком, який згодом зазнав критики за буржуазний націоналізм.¹³

Сини Сергія Івановича перебували на фронті. Старший Юрій працював редактором фронтової газети “Друг солдата”, перекладачем Генерального штабу, був нагороджений орденами і медалями. Молодший син Олексій, талановитий аспірант-математик, загинув на фронті у вересні 1941 року під Ленінградом. Йому було лише 25 років. Юлія Леонідівна згадує, що поряд з С. І. Масловим в Уфі завжди була його невістка Оксана Томасевич, дружина Олексія. Сергій Іванович ніжно піклувався про неї.

Юлія Леонідівна згадала також про надзвичайну любов Сергія Івановича до своєї дружини – Олени Митрофанівни, яка пішла з життя в 1934 р. Пам’ять про улюблену дружину він проніс через все своє життя. Доля не була милостивою до Сергія Івановича, але брат, сестри, старший син завжди підтримували та допомагали йому.

Юлія Леонідівна добре запам’ятала свою зустріч у Ленінграді з Юрієм Сергійовичем Масловим, який, справді, успадкував талант батьків-філологів, але ще відрізнявся надзвичайною вишуканістю, “імпозантністю”. Тут слід згадати далекого зауваження академіка В. М. Перетця: “Із нього (Юрія) буде з часом великий дипломат”.¹⁴ Також Ю. Л. Булаховська розповіла про перебування багатьох евакуйованих вчених з України у Москві у 1943–1944 роках. Там деякий час перебував і С. І. Маслов.

Навчання Юлії Леонідівни Булаховської в Київському університеті ім. Т. Г. Шевченка припало на кінець 1940-х рр., коли С. І. Маслов вже завершував активну викладацьку діяльність в університеті, але ще завідував Відділом стародавньої української літератури в Інституті літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР. Тяжка хвороба очей змусила його в 1950 р. піти на пенсію, але він не припиняв наукової роботи. Саме цей останній короткий період перебування в Інституті літератури С. І. Маслова спостерігала молода талановита випускниця університету. Вона згадувала надзвичайну пригніченість Сергія Івановича після критики “Нарису історії української літератури”. Справжнє знання історії та літератури було не потрібно в ті часи, диктувало певні межі глибини та оцінки літературно-історичних явищ. На питання, як все ж таки вдалося вижити в роки репресій, страшних звинувачень у націоналізмі, релігійності, класовій ворожості таким людям, як С. І. Маслов, Л. А. Булаховській, Юлія Леонідівна відповіла: “Принципові люди, котрі насправді поважали і любили їх, – оберігали і рятували їх, як могли”.

У науковому плані усім відома скрупульозність С. І. Маслова, вимогливість до найдрібніших деталей, бажання абсолютної досконалості

приводило іноді до затримки практично готових до друку творів. Особливо це стосувалося його головної праці про Кирила Транквіліона-Ставровецького. Такі вчені, як О. І. Білецький і Л. А. Булаховський, наполягали на тому, що треба “нарешті поставити крапку” в закінченні цієї праці. Тут доцільно звернутися до розуміння всього загального обсягу наукового доробку вченого. С. І. Маслов був автором понад 100 наукових праць, але його особовий архівний фонд містить 8 8351 од. зб. (ф. 33 в Інституті рукопису Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського), серед яких багато неопублікованих наукових розвідок, бібліографічних, історичних, культурологічних, етнографічних творів і т. д.¹⁵

Юлія Леонідівна розповіла про одного з талановитих учнів Сергія Івановича – Володимира Кречотня, який дуже цінував наукову спадщину вчителя та сумлінно працював над виданням його монографії про Кирила Транквіліона Ставровецького.¹⁶ Вона також згадала про інших талановитих сучасників вченого: Михайлину Коцюбинську, Вікторію Колосову, які вже ділилися своїми спогадами. Саме Вікторія Колосова написала статтю про Сергія Івановича для Української літературної енциклопедії¹⁷.

За свідченням Ю. Л. Булаховської, всі фотографії С. І. Маслова загалом передають характер його зовнішності та погляду. “Він дійсно був таким, як на більшості фотографій”, - наголосила Юлія Леонідівна. Не змінював свою зачіску, завжди носив окуляри, ошатну борідку з вусами, незмінну краватку. А головне, на фото - його добрий, уважний, проникливий погляд людини великої духовної культури.

Підсумовуючи, можна сказати, що спогади Ю. Л. Булаховської занурюють нас у ту далеку атмосферу історії України, коли працювали видатні діячі науки і культури. Психологічний портрет С. І. Маслова, відтворений за допомогою Юлії Леонідівни, став вагомим внеском у справу об’єктивної, незаангажованої реконструкції його життєвої і наукової біографії.

¹ Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навч. посіб. / І. Н. Войцехівська, В. В. Томазов, М. Ф. Дмитрієнко та ін. – К.: Либідь, 2008. – С. 424–431.

² Чижко В. С. Біографістика як галузь історичної науки: Історіографія та методологія. – К., 1997. – С. 2.

³ Див.: Клочко Олена. Сергій Іванович Маслов. До витоків роду // Перші книгознавчі читання: Зб. наукових праць / О. Онищенко (відп. ред.). – К.: НАН України, НБУВ. – 1997. – С. 70–82; Колосова Вікторія. С. Маслов як учений і педагог. – Там само, с. 40–47; Ковальчук Г., Рукавіцина Є. Книгознавчі читання, присвячені 120-річчю від дня народження С. І. Маслова. – Бібліотечний вісник. – 2001. – № 2. – С. 45–47; Коцюбинська Михайлина. Мої обрії: В 2 т., Т. 2. – К., 2004. – С. 279.

⁴ Текст виступу цитується за рукописом Ю. Л. Булаховської, який готується до друку в Т. 8 Матеріалів конференції “Мова і культура”. – О. С.

⁵ Див.: Карпенко М. А. Киевская историко-филологическая школа: М. А. Максимович как ее основатель в Университете Святого Владимира // Слово. Символ. Текст.: Збірник наукових праць, присвячений 80-літтю проф. М. О. Карпенко. – К., 2006. – С. 14–26.

⁶ Див.: Ємчук О. І. С. І. Маслов як дослідник історії філософії України XVI–XVIII ст. // Мультиверсум: Філософський альманах: Зб. наук. праць. – Вип. № 79. – К., 2009. – С. 164–178.

⁷ Див.: Ковальчук Г. І., Королевич Н. Ф. Книгознавець, бібліограф і бібліотекар Сергій Іванович Маслов (1880–1957): Бібліографічний нарис. (Видатні діячі української книги: вип. 4) – Національна парламентська бібліотека України, 1996. – 43 с.; Королевич Н. Ф. Українські бібліографи ХХ століття. – К.: Кн. палата України, 1998 р. – С. 138–169; Корнейчик І. І. Український книгознавець, бібліограф та бібліотекознавець С. Маслов (1880–1957) // Бібліотекознавство та бібліографія. – Харків, 1967. – Вип. 4. – С. 104–114; Сороковская С. В. О библиографической деятельности С. И. Маслова // Библиограф. инф. библиотек АН СССР и АН союзных республик. – 1965. – № 5. – С. 94–106.

⁸ “Слово о полку Игореве”: Фотокопія видання 1880-го року. – К., 1952. – 119 с. (вступна стаття і коментар С. І. Маслова); “Слово о плѣку Игоревѣ” в українських художніх перекладах і переспівах XIX–XX ст. / До видання підготував чл.-корр. АН УРСР С. І. Маслов. – Київ, 1953. – 251 с.; Киевские экземпляры “Слова о полку Игореве” в издании А. И. Мусина-Пушкина // ТОДРЛ. – 1954. – Т. 10. – С. 251–254.

⁹ ІР НБУВ, ф. 33, оп. 3, од. зб. 6088, арк. 2.

¹⁰ Див.: Ємчук Оксана. “Людина, що щиро сердно любить книгу...” (Доповідь С. І. Маслова “Из нашей книжной старины”, виголошена 15 січня 1942 р. на сесії Академії Наук УРСР в м. Уфа) // Пам’ятки: археографічний щорічник. – К., 2009. – Т. 9. – С. 35–44.

¹¹ Степченко О. П. Українські вчені – фундатори спеціалізованих відділів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918–1934). – К., 2008. – С. 103.

¹² Булаховський Л. А. Сергій Іванович Маслов // Мовознавство. – 1952, том X. – С. 162.

¹³ Нарис історії української літератури / За ред. чл.-корр. С. І. Маслова та Є. П. Кирилюка. – М., 1945. (С. Маслову належать розділи: “Українська література другої половини XVI і XVII ст.” (с. 58–77) та “Українська література XVIII ст.” (с. 77–106).

¹⁴ ІР НБУВ, ф. 33, оп. 3, од. зб. 6122, арк. 69.

¹⁵ Воронкова Т. І. Маслов Сергій Іванович // Особові архівні фонди Інституту рукопису: Путівник. – К., 2002. – С. 354–360; Степченко О. П. Особовий архівний фонд С. Маслова як джерело вивчення історії Всенародної бібліотеки України // Наук. Зап.: Зб. праць молодих учених та аспірантів. / Ін-т укр. археографії та джерелознавства. – К., 1997. – Т. 2 – С. 396–422; Ємчук О. Особовий архівний фонд та бібліотечна колекція С. І. Маслова як складова вітчизняної культурної спадщини // Архіви України. – 2009. – № 1–2. – С. 105–115.

¹⁶ Маслов С. И. “Кирилл Транквилион-Ставровецкий и его литературная деятельность. Опыт историко-литературной монографии”. – К.: Наукова думка, 1984. – 245 с. (вступна стаття В. І. Кречотень, укладач А. І. Павленко).

¹⁷ Українська літературна енциклопедія: В 5 т. – Т. 3. К–Н. – К.: “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 1995. – С. 312.

Представлены мемуары выдающегося филолога-слависта Ю. Л. Булаховской о С. И. Маслове (1880–1957), с которым дружил и сотрудничал ее отец – академик Л. А. Булаховский; доклад Ю. Л. Булаховской на XVIII Международной научной конференции “Язык и культура” им. проф. Сергея Бураго о С. И. Маслове и М. К. Гудзие как представителях Киевской историко-филологической школы дополнен ее устными воспоминаниями

Ключевые слова: С. И. Маслов; мемуары; Л. А. Булаховский; Ю. Л. Булаховская; М. К. Гудзий; Киевская историко-филологическая школа; устные воспоминания.

This article concerns outstanding philologist Yulia Bulachovska's Memoirs about S. I. Maslov (1880-1957), who cooperated with her father L. A. Bulachovski. Yulia Bulachovska's report in the XVIII International conference “The language and culture” about M. K. Gudziy and S. I. Maslov had added by her oral memoirs

Keywords: S. I. Maslov; memoirs; Yulia Bulachovska; L.A. Bulachovski; M. K. Gudziy; oral memoirs.